

ПАМ'ЯТІ

Йосип Олексійович Дзендзелівський

(17.02.1921 — 15.08.2008)

15 серпня 2008 р. відійшов у вічність Йосип Олексійович Дзендзелівський, доктор філологічних наук, професор Ужгородського національного університету, талановитий учений, яскрава постать в українському і слов'янському мовознавстві.

Й.О. Дзендзелівський народився в селі Мазурове Кривоозерського району Одеської (тепер Миколаївської) області в селянській сім'ї. З 1939 р. навчався в Одеському університеті (спочатку на математичному, а згодом — на філологічному факультеті). Війна перервала навчання: улітку 1941 р. розпочалася фронтова біографія 20-річного студента. Служив артилеристом, згодом сапером. Пройшов із боями Україну, Росію, Кавказ, Карпати, зокрема і Закарпаття, Словаччину, Чехію, Польщу, Німеччину, форсував Ельбу. Перемогу зустрів у Празі. Учасник історичного Параду Перемоги в Москві 1945 р. Війну закінчив у чині лейтенанта з двома орденами Червоної Зірки та п'ятьма бойовими медалями. Найбільше цінував першу нагороду — медаль «За бойові заслуги» за форсування Дніпра.

Демобілізувавшись у кінці 1945 р., Й.О. Дзендзелівський повернувся в Одеський університет, який успішно закінчив в грудні 1947 року, вступив до аспірантури. Науковий керівник А.А. Москаленко спрямував молодого дослідника в діалектологію — галузь, що стала провідною в його подальшій науковій діяльності. В 1952 р. захистив кандидатську дисертацію «**Українські говори Нижнього Подністров'я**».

У 1951 р. після завершення аспірантури згідно з призначенням Міністерства освіти прибув на роботу в наймолодший тоді університет України — Ужгородський, де пропрацював 45 років — із 1951 р. до 1996 р. 25 років (1962 — 1986) завідував кафедрою української мови, був деканом філологічного факультету (1968 — 1972), з 1996 р. перебував на пенсії.

У 1962 р. в Ленінградському університеті захистив докторську дисертацію «**Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області УРСР**», ставши першим доктором філологічних наук на філологічному факультеті, першим професором цього ж факультету (1962). Завдяки зусиллям Й.О. Дзендзелівського та його наукового побратима С.П. Бевзенка кафедра української мови Ужгородського університету стала науковим центром, визнаним в Україні та за кордоном. Йосип Олексійович — засновник однієї з наукових шкіл Ужгородського університету — діалектологічної. Його ім'я цілком заслужено ввійшло до 7-го видання «Міжнародного складу особистостей», що вийшло в США.

Домінантами наукової творчості вченого стали українська та слов'янська діалектологія, лінгвогеографія. Найважливіша праця — тритомний «Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області України» (Ужгород, т. 1 — 1958, т. 2 — 1960, т. 3 — 1993), що включає 517 лінгвокарт та 5578 лексем, зібраних у 212 населених пунктах Закарпаття. Цей атлас належить до золотого фонду як української, так і слов'янської лінгвогеографії. Діалектологічними здобутками професора є розвідка «**К**

вопросу о времени расселения восточных славян на южных склонах Украинских Карпат» (М., 1964), 2 діалектологічні словники, внутрішня класифікація закарпатських говорів, різноаспектний аналіз лексики українських говорів Закарпаття (зокрема таких тематичних груп: назви метрології, спорідненості, свояцтва та сімейного побуту, посуду, гідрорельєфу (матеріал зібрано в 500 селах України), ткацька, сільськогосподарська, вівчарська, млинарська, чабанська, ентомологічна лексика, географічна термінологія та номенклатура), 15 діалектологічних питальників, анкет і програм для збирання діалектологічних матеріалів та ін.

Й.О. Дзендзелівський створив ґрунтовні праці з української соціолінгвістики, описавши ряд арготичних систем української мови (арго кожухарів, лірників, кравців на Волині, арго дротарів на Спишу (Словаччина), жаргон шахтарів Макіївки на Донбасі, бурсацько-семінарський жаргон), зібрав великий матеріал (400 населених пунктів) з жаргону пастухів.

Розвитку нового напрямку в українському мовознавстві сприяли численні праці, присвячені явищам мовної інтерференції. Найбільшим досягненням у цій галузі стала монографія **«Українсько-західнослов'янські лексичні паралелі»** (К., 1969), присвячена взаємозв'язкам української, польської та словацької мов.

Значним є внесок ученого в розвиток української та слов'янської лінгвогеографії. Й.О. Дзендзелівський ще на початку 60-х рр. ХХ ст. розробив теорію і практику регіональних лінгвістичних атласів, зокрема принципи картографування, визначив їх завдання, показав явища української мови у просторі й часі, у зв'язку з історією народу. Учений уклав один із перших регіональних атласів української мови; у 1965 р. висунув ідею створення багатотомного Лексичного атласу української мови (ЛАУМ); уклав спеціальну **«Програму для збирання матеріалів до Лексичного атласу української мови»** (К., 1984; 2-е вид. — 1987).

Підручники й посібники Й.О. Дзендзелівського для студентів вишів набули загальноукраїнського визнання і використання. Це передусім програма з курсу **«Українська діалектологія»**, написана у співавторстві з С.П. Бевзенком, чинна від 1972 р., підручники **«Конспект лекцій з курсу української діалектології. Ч.І. Фонетика»** (Ужгород, 1965), **«Конспект лекцій з курсу української діалектології. (Вступні розділи)»** (Ужгород, 1965), **«Програма для збирання матеріалів до Лексичного атласу української мови»**, за якою з 1984 р. й дотепер проходять навчальну діалектологічну практику студенти вишів України.

Нові сторінки вписав учений і в дослідження історії української мови та історії українського мовознавства. Він створив низку розвідок про українських учених: О.Павловського, І.Панькевича, А.Кримського, В.Гнатюка, О.Потебню, І.Вагилевича, А.Коцака, М.Руберовського, І.Огієнка, М.Павлюка, Н.Малечу, Ф.Жилка, В.Латту та ін. Учений виявив в архівах і опублікував значну джерелознавчу базу: а) діалектний словник Я.Головацького; б) першу граматику церковнослов'янської мови на Закарпатті, створену в др. половині ХVІІІ ст. Арсенієм Коцаком; в) рукописний польсько-церковнослов'янсько-український словник Т.Витвицького 1849 р.; г) частину спадщини проф. І.Зілінського; г) рукописний словник Василя Довговича; книгу під назвою **«Василь Довгович — зачинатель досліджень угорсько-українських та угорсько-російських лексичних сходжень»** (Ужгород, 2003), серед авторів — Й. Дзендзелівський, Ю.Сак, Я.Штернберг; д) багате листування українських учених; е) рукописний словник буковинських діалектизмів Ю.Федьковича; є) перекладний українсько-польський фразеологічний словник І.Вагилевича 1843 р. та ін.

У науковому доробку вченого вагоме місце займають праці, що стосуються історії літературної мови та історії мовознавства в Закарпатті (увагу дослідника привернули А.Коцак, В.Довгович, Ю.Венелін-Ґуца, М.Лучкай,

О. Духнович, В. Гренджа-Донський, І. Панькевич, І. Гарайда, Ю. Гойда; Підкарпатське общество наук (ПОН), яке діяло в Ужгороді в 1941 – 1944 рр.). Учений створив низку статей про визначного лексикографа краю М. Грицака, опублікував у 1997 р. його рукописний латинсько-український словник номенклатури грибів Закарпаття.

Цінний внесок зроблено в галузь славистики: відшукано й опубліковано джерелознавчі матеріали з історії славистики (зокрема епістолярії вчених-славистів, рукописний словник Т. Витвицького 1849 р.). Частина закордонних публікацій професора стала доступнішою для читачів України у зв'язку з виходом у Львові об'ємного **Збірника праць «Українське і слов'янське мовознавство»** (1996 р.).

Всеслов'янське визнання принесла вченому його міжнародна діяльність. З середини 60-их років ХХ ст. розпочалася різноаспектна робота Й.О. Дзендзелівського у створенні **«Загальнослов'янського лінгвістичного атласу»** (ЗЛА) – був членом Комісії ЗЛА при Міжнародному комітеті славистів, співголовою лексико-словотворчої секції постійної робочої групи ЗЛА, членом редколегії ЗЛА, підготував ряд карт, написав низку досліджень, у яких використано матеріали з усіх слов'янських мов.

Й.О. Дзендзелівський – учасник Міжнародних славистичних з'їздів у Софії (1963), Празі (1968), Варшаві (1970), Києві (1983), Міжнародних конгресів українців у Києві (1991), Львові (1993), Харкові (1996). Численні публікації вченого у багатьох країнах світу, виступи на міжнародних наукових форумах, широкі зв'язки зі вченими різних країн – усе це зміцнювало світовий контекст і авторитет української науки.

Вагоме місце в діяльності проф. Й.О. Дзендзелівського займала науково-організаційна робота (республіканські діалектологічні конференції 1978, 1982 рр., республіканська конференція **«Культура та побут населення Українських Карпат»** 1972 р., Міжнародна нарада з питань діалектології та історії мови 1984 р.

З перших днів відновлення роботи Наукового товариства імені Т. Шевченка у Львові (1989) проф. Й.О. Дзендзелівський брав у ньому найактивнішу участь. Він був дійсним членом НТШ (з 1992 р.), ініціатором і засновником осередку НТШ на Закарпатті, систематично друкував свої праці у **«Записках НТШ»**.

Потужною є наукова школа професора. Він підготував 21 кандидата наук, 5 з яких стали докторами наук, професорами. Наукові кадри плекав не тільки для Ужгородського університету, але й для інших вишів України та закордону.

Перебуваючи на пенсії з 1996 р., Й.О. Дзендзелівський дивував усіх рідкісною працездатністю, невтомністю в роботі, творчими здобутками та творчими планами. З 1996 по 2006 р. список його публікацій зріс майже на 100 позицій, 76 з яких з'явилися в **Енциклопедії «Українська мова»** (2000, 2004).

У 2006 р. з нагоди 85-річного ювілею Й.О. Дзендзелівського Ужгородський університет, у якому він пропрацював 45 років, присвоїв йому звання Заслуженого професора. Це єдина трудова відзнака Професора.

Йосип Олексійович був глибоко інтелігентною, шляхетною, спокійною, розважливою особистістю, він створював навколо себе позитивну ауру – сприятливу для роботи та спілкування атмосферу. Він багато зробив для зміцнення авторитету української науки та Ужгородського університету, в якому пропрацював усе життя.

Пам'ять про Йосипа Олексійовича Дзендзелівського як великого вченого, патріота і людину надовго залишиться з нами.

Josyp O. Dzendzelivsky (17.02.1921–15.08.2008)